Plutarch O wychowaniu młodzieży.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

PLUTARCH

O WYCHOWANIU MŁODZIEŻY.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

PLUTARCH
O WYCHOWANIU MŁODZIEŻY.

PRZEKŁAD

z greckiego na język polski

PRZEZ

ś. p. X. Fr. X. Stachowskiego

KANONIKA KATED. KRAKOWS. INFUŁATA ARCHIPRESB. KOŚCIOŁA PANNY MARYI W KRAKOWIE, PROFESSORA RELIGII PEDAGOGIKI I JĘZYKA GRECKIEGO W UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63

W KRAKOWIE,
Drukiem i Nakładem Józefa Czecha.
1853.

http://rcin.org.pl

23.825

http://rcin.org.pl

PRZEMOWA.

Plutarch w mieście Cheronei w Grecy urodzony, zaufaniem i względami kilku Cesarzów Rzymskich zaszczycony, równie wielki filozof jak i biograf słynął także w rzędzie greckich pisarzy z wyższego pedagogji pojęcia tak jak u Rzymian zasłynął z tego względu Kwintylian. Pismo niniejsze aczkolwiek krótkiéj objętości, rzuca jednakże światło na stan wychowania młodzieży u dawnych Greków i Rzymian obejmując zarazem wiele

http://rcin.org.pl

uwag i postrzeżeń, które w dzisiejszem nawet rozwinięciu i upowszechnieniu pedagogicznych zasad nie są bez użytku. To mię właśnie spowodowało do przełożenia go na język polski. Przekład ten wierny będąc co do myśli autora, nie jest niewolniczo dosłowny, raz dla tego, że nasz język równie jak każdy inny, więzów obcéj mowy nie cierpi, po drugie, że jest na użytek nie tak zwolenników języka greckiego, jako raczéj oddających się przedmiotowi pedagogji przeznaczony.

X. S.

http://rcin.org.pl

PLUTARCH
O WYCHOWANIU MŁODZIEŻY.

WSTĘP.

Co się powiedzieć może o wychowaniu dzieci szlachetnego rodu, i w jaki sposób mogą wyjść kiedyś na statecznych i cnotliwych ludzi, na samym wstępie rozważyć należy.

Mniemam zaś, że najpierwszą uwagę naszą zwrócić powinno samo drogich tych istót na świat wydanie. Zdaniem przeto jest mojém, że ktokolwiek pragnie doczekać się zaszczytu i chwały z dobrego potomstwa, nie powinien wdawać się z kobieta-

http://rcin.org.pl

mi publicznemi nierządnego życia, złe albowiem pod tym względem z ojca lub matki przechodząc na dzieci, zostawia na nich jakowąś zakalę, któréj przez cały ciąg życia zmyć niepodołają: chcącym zaś łżyć je w przyszłości nigdy na obelgach nie zbędzie. Sprawiedliwie zaiste twierdzi Eurypid, że z tego rodu złe także i nędzne musi być potomstwo.

Wielkim przeto jest darem ród świetny, na który rodzicom wielki mieć wzgląd należy. Umysły bowiem w podłym stanie lub cudzołostwie spłodzonych dzieci, za nadto nizko czołgając się po ziemi, nie są zdolne wznieść się do wzniosłości wyższych wyobrażeń i uczuć. Ztąd też wyż przytoczony poeta mówi, że nikt nie jest tak nieczułego serca, żeby pomimowolnie nie wstępował w ślady ojca lub matki. Znakomitych przeciwnie rodziców potomstwo odznacza poufna jakaś wyższość 1). Jéj to duchem przejęty Dyofant syn Temistoklesa zwykł mawiać: że co tylko jemu się podoba, to wszystko pochwala lud Ateński. Za jego bowiem zdaniem idzie matka, za

http://rcin.org.pl

zdaniem matki idzie Temistokles, a do jego woli wszyscy stósują się Ateńczykowie. — Wielkiéj pochwały jest godną wzniosłość umysłu Spartańczyków, którzy Archidama króla o to jedynie, że pojął żonę nader małego wzrostu, skazali na karę pieniężną dając tę przyczynę, iż on nie królów lecz królątka płodzić zamierzył. Nie w innéj zapewne myśli ci co przedemną w obecnym przedmiocie pisali 2), zalecając małżonkom trzeźwość, a w niektórych przypadkach zupełne wstrzymanie się od wina. Pospolicie bowiem nietrzeźwych rodziców dzieci okazują skłonność do pijaństwa. Trafnie więc Dyogenes widząc młodzieńca w stanie pijaństwa od rzeczy mówiącego, młodzieńcze rzekł, pewnie cię zrodził ojciec pijanym będąc.

http://rcin.org.pl

POTRZEBA WYCHOWANIA.

Dotąd o rodowitości była mowa: teraz o wychowaniu mówić będę. Abym więc całą rzecz wkrótkości objął, cośmy o umiejętnościach i sztukach pięknych rozprawiać zwykli, to o cnocie powiedzieć można: że do jéj doskonałości trzy rzeczy schodzić się mają, to jest: natura, rozum i wprawa.

Przez rozum zaś rozumiem naukę, a przez wprawę ćwiczenie. W rzędzie takowych pierwsze miejsce należy się nauce, a następne wprawie. Doskonałość z połączenia wszystkich powyższych środków wypływa. Gdzie na jednym z nich zbywa, tam cnota bez owocną być musi. Natura albowiem bez wpływu nauki jest ślepą: nauka bez darów natury niedołężną: wprawa bez owych pomocy nieużyteczną.

http://rcin.org.pl

A jako w rolnictwie trzech rzeczy potrzeba, dobréj roli, biegłego rolnika i dobrego nasienia; tak też i w wychowaniu, roli miejsce zastępują zdolności natury, rolnika mądry przewodnik, a nasienia dobre przepisy i zasady. Wszystkie te przymioty mém zdaniem połączyły się w umysłach owych sławnych mężów Pitagoresa, Sokratesa, Platona i tylu innych, którzy sobie nabyli nieśmiertelnéj sławy, Szczęśliwym zaiste i polubieńcem bogów zwać się może, kto to wszystko od nich odebrał w darze. Ktoby jednakże mierne mając zdolności przy dobrem nawet onych kształceniu mniemał, że niedostatku natury niczém inném zastąpić nie może, w grubym byłby zostawał błędzie. Piękne albowiem przymioty natury niweczy gnuśność: a jéj niedostatkom zaradza nauka. Przy gnuśności rzeczy łatwe trudnemi są: przy usiłowaniu trudne łatwemi się stają.

Dość jest głębiéj nieco zastanowić się, aby się przekonać, jak wielką w dokonaniu każdéj rzeczy dzielność i moc wywiera usilność i praca. Woda kroplami spadająca

http://rcin.org.pl

kamień wydrąża; żelazo niszczeje przez samo rąk dotykanie, koło u wozu w obręcz z trudnością nagięte w żaden sposób dawnego nie odzyszcze kształtu, laska wieszczbiarska żadną siłą nie da się sprostować Tak to jest prawdą, że co praca dokaże w zastępstwie natury, to później z samejże natury nowéj nabiera mocy. Lecz potrzebaż na to dalszych dowodów? Nie zbywa zaiste na takowych. Bujna rola nieuprawą jałowieje, tak, iż im lepszą była z natury, tem gorszą się staje skutkiem zaniedbania. I przeciwnie, rola z natury twarda i jałowa przy należytéj uprawie bogate wydaje plony, które drzewo przez zaniedbanie nie straci swéj rodzajności i nawzajem, które nie nabędzie płodności przy należném z niem obchodzeniu się. Które ciało jest tak silne, żeby przez gnuśność, zbytki i rozpustę nie osłabło? albo, które jest z natury tak bezsilne i niedołężne, aby przy właściwym ruchu, pracy i ćwiczeniach nienabrało sił i krzepkości? Jaki rumak tresowany za młodu nie stanie się jeźdzcowi powolnym? jaki przeciwnie, twardego py-

http://rcin.org.pl

sku nienabędzie narowów nie będąc wcześnie wyjeżdżanym? Cóż zresztą się dziwić, czyliż najdrapieżniejsze zwierzęta usiłowaniem nie dają się złagodzić i oswoić 3). Słusznie zaiste ów Tessalczyk pytającemu się, ktoby z Tessalczyków był najłagodniejszym? odpowiedział: kto wyszedł ze służby wojskowéj. Lecz pocóż się z tem rozszerzać? wszakże podług Greków obyczaje niczém inném nie są, jak tylko długiem nawyknieniem. Jakoż istotnie moralne cnoty nazwać można cnotami nawyknienia.

Jeden tylko przykład przytoczę i obecnemu przedmiotowi koniec położę. Likurg Spartańczyków prawodawca dwoje szczeniąt z jednychże psów wylęgłych chował w rozmaity sposób. Jedno tylko żarło do niczego nie będąc sposobione, drugie starannie do biegu i łowów wprawiał. Razu pewnego śród licznego zgromadzenia się Spartańczyków, obywatele! rzecze, do nabycia cnoty wielką jest pomocą nawyknienie, wychowanie, nauka i powolność. Co też wam w przykładzie okażę. To mówiąc

http://rcin.org.pl

puścił na placu owych dwóch psów, ukazawszy im poprzednio missę z jadłem i żywego zająca. Jeden z nich zaraz za zającem, drugi porwał się do missy. A gdy Spartanie znaczenia tego widowiska nie zrozumieli, psy te, rzekł Likurg, z jednychże rodziców są spłodzone, nie jednako atoli były chowane i przeto jeden z nich wyszedł na żarłoka drugi na gończego.

http://rcin.org.pl

POKARM NIEMOWLĄT.

O pierwszych wychowania zasadach i wprawie dość jest powiedziano. Dopiero z porządku rzeczy o pokarmie niemowląt mówić wypada. Matki, mojém zdaniem, niemowlęta swe same własnemi piersiami karmić powinny. Karmić albowiem je będą z większém niżli piastunka przywiązaniem, z większą ku nim bo wrodzoną miłością. Miłość piastunek podrzędną, najemną i płatną jest. Obowiązek karmienia dzieci własnemi piersiami sama natura wkłada na matki. I przeto zwierzęta nawet płód wydające zaopatrzyła właściwym dla niego pokarmem. W czém także mądrość opatrzności podziwienia jest godną, iż na przypadek wydania bliźniąt, każde z nich ma od-

http://rcin.org.pl

dzielne źródło żywienia się. Karmieniem dzieci przez same matki wzrasta ku nim dobroć i miłość. I nic dziw. Bliższe bowiem przez to między niemi zachodzi zetknięcie się, częstsze przestawanie. Ztąd też w zwierzętach nawet razem chowanych daje się spostrzegać widocza tęschnota, gdy się jeden od drugiego odłącza. — Wszelkiemi zatém jakém rzekł, sposoby starać się należy, aby matki same dzieci swe karmiły 4).

Jeśliby jednakże tego bądź dla słabości zdrowia, co się często trafia, bądź dla innych powodów czynić nie mogły, starać się przynajmniéj powinny nie o ladajakie, lecz o jak najlepsze piastunki. Tych zaś najwięcéj zalecać powinny obyczaje greckie. Bo jako członki ciała w celu nabrania sił i foremnego kształtu, tak i umysłowe zdolności dzieci od samych pierwiastków życia mają być kształcone. Giętka młodość do wszystkiego jest skłonną i na wszelkie wrażenia przystępną. Przeciwnie w złem zachartowana z trudnością daje się naginać. A jako wosk miękki przyjmuje wszelkie

http://rcin.org.pl

formy, tak też i wiek młodociany, póki jest giętkim, przyjmuje wrażenia nauki. Słusznie zatem boski Platon upomina piastónki, aby przez opowiadanie dzieciom niedorzecznych baśni, nie skaziły w samych pierwiastkach młodocianych ich umysłów i nie zatrudniały głupstwem. Toż samo także zaleca Focylides.

I tego zresztą pominąć nie można, że ci co dzieciom znakomitych rodziców usługując spólne z niemi pobierają wychowanie, słynąć powinni z dobrych obyczajów, z czystego tudzież i poprawnego mówienia po grecku, a to z obawy, aby towarzystwo sług nieokrzesanych i zepsucia zakałą nacechowanych szkodliwego na nich nie wywarły wpływu. Dawne bowiem niesie przysłowie: że z kulawym przestając kulać także będziesz.

---

http://rcin.org.pl

PRZEWODNICY MŁODZIEŻY.

Gdy już dziecko przyjdzie do tych łat wieku, gdzie pedagogów przewodnictwo okaże się być potrzebném, takowego poruczać nie należy niewolnikom, cudzoziemcom albo ludziom płochym. Więcéj bowiem niż śmieszną jest rzeczą widzieć, co jednak często się trafia, takich dawców życia którzy co lepszego sługę używają do rolnictwa, do żeglugi, do handlu, do gospodarstwa, do lichwiarskich zatrudnień: co najgorszym zaś niewolnikom, próżniakom lub pijakom poruczają dozór nad dziećmi. Pedagogów stanowisko wymaga takich przymiotów, jakie miał Feniks przewodnik młodości Achilla. Nauczyciele dzieci naszych słynąć mają zaletą nienagannego życia dobrych oby-

http://rcin.org.pl

czajów i niepospolitéj nauki. Początkiem albowiem i źródłem cnoty i uczciwego życia jest dobre wychowanie. A jako sadownik słabym płonkom dodaje podpory, tak i młodość w celu moralnego jéj usposobienia radą i nauką swych przewodników ma być wspierana 5).

http://rcin.org.pl

WYBÓR NAUCZYCIELI.

Wstyd i hańba takim rodzicom, którzy w grubéj niewiadomości niepoznawszy przyszłych nauczycieli, nieznanym niekiedy albo niemoralnym ludziom powierzają swych synów. Co jednakże nie tak śmiesznością, jak nierozsądku jest skutkiem. To gorsza, że pomimo przestróg osób świadomych złego tak pod względem nauk jak i moralności usposobienia niektórych nauczycieli, do nich jednakże na naukę posyłają swe dzieci bądź pochlebstwem złudzeni, bądź z uwagi na przyjacielskie stósunki. W czém podobni są do owego chorego, który dla przyjaźni wzywa lekarza nie tego który uleczyć, lecz który go zabić może: albo też do owego, który na prośbę przyjaciela po-

http://rcin.org.pl

minąwszy biegłego, nieświadomemu powierza się sternikowi. Przebóg! nie jeden ojcem się być mieni, a więcéj powoduje się względami proszących, niżli obowiązkiem należytego wychowania potomstwa.

Słusznie mawiał Krates, że gdyby można było, toby wołał z najwznioślejszych części miasta: o ludzie! co czynicie? dla nikczemnych zysków wszystkie wytężacie siły, a o dzieci, którym zostawicie zbiory wasze, tak mało dbacie. Do których to słów, jabym także dodał, że tacy rodzice owym są podobni, co się troszczą o trzewik a o nogę nic nie dbają. Niektórzy z rodziców tak dalece posuwają swe łakomstwo i nieczułość ku dzieciom, iż nie chcąc drogo opłacać biegłych nauczycieli, wyszukują do nich ludzi wcale niezdatnych, ażeby tanim kosztem okupili ich głupstwo. Trafnie przeto z tego względu i grzecznie dotknął w mowie Aristip pewnego nieczułego ojca. Zapytany bowiem od niego, ileby żądał od uczenia jego syna? odpowiedział, tysiąc drachm. — A gdy ów z podziwieniem zawołał: dla Boga! tożbym ja kupił

http://rcin.org.pl

sługę za takie pieniądze. Zrób więc tak, odrzekł mędrzec, a będziesz mieć dwóch niewolników, jednego syna i tego co nabędziesz. Nie jestże to zresztą niedorzecznością, wprawiać dziecko ażeby brało posiłek prawą ręką i strofować gdy to czyni lewą: żeby zaś prawą i zdrową pobierało naukę żadnego niedokładać starania.

---

http://rcin.org.pl

SKUTKI ZŁEGO WYCHOWANIA.

Posłuchajmyż dopiero, jaką dziwni ci rodzicie odnoszą korzyść z złego dzieci wychowania. Zaledwie synowie lat dojrzalszych dojdą zmierziwszy w dawnym i przyzwoitym życia trybie puszczają się samopas na hańbiące i niewolnicze uciechy. Dopiero utyskują rodzice na złe ich wychowanie ale ten smutek żadnéj im nieprzedstawia nadziei. Jednych bowiem otacza zgraja popochlebców i darmojedów ród ludzi niegodziwy; obrzydły i dla młodzieży gubny. Inni kosztem wielkim okupują niewiasty złego życia. Inni trwonią majątek na zbytki, innych gry i biesiady sprowadzają z drogi cnotliwego życia. Inni na większe odwa-

http://rcin.org.pl

żają się występki, biorąc udział w bezwstydnych obrzędach Bachusa i ofiarą nieraz życia okupując chwilową rozkosz. Tacy gdyby zasmakowali w towarzystwie ludzi mądrych, nigdyby się nie oddawali takim zdrożnościom: uznaliby raczéj ważność aczkolwiek uszczypliwéj przymówki Dyogenesa. Idź, rzekł on komuś, na miejsca publicznéj rozpusty, abyś poznał różnicę przystojnych i nieuczciwych rzeczy.

---

http://rcin.org.pl

KORZYŚCI DOBREGO WYCHOWANIA

Abym całą rzecz w krótkich zamknął wyrazach, choćbym się zdawał wyrokować raczéj niżli nauczać, twierdzę jednakże, iż w téj mierze początkiem, środkiem i końcem wszystkiego jest mądrość i należyte wychowanie. To bowiem jako nieomylny przewodnik doprowadzi nas do cnoty i szczęścia. Inne rzeczy ludzkie małéj są wartości i niegodne naszych usiłowań i zabiegów. Piękna jest świetność rodu: lecz jest darem przodków. Bogactwa mają swą wartość lecz są zawisłe od ślepego losu, który je częstokroć mającym odbiera, a niemyślącym o nich udziela. Łakomcy tylko, źli domownicy i oszusty wielkie bogactwa uwa-

http://rcin.org.pl

żają jako cel główny swego uszczęśliwienia. Jakoż istotnie najgorsi je nieraz posiadają. Sława o ile świetną, o tyle niestałą. Piękność jest pożądaną: lecz krótko trwać może. Szacowne jest zdrowie: lecz także zmianie podpada. Siła aczkolwiek godna zalety; lecz chorobą i starością łatwo niszczeje. Kto się przeto z niéj przechwala, w wielkim zostaje błędzie. Bo czemże jest siła ludzka porównana z siłą wielu zwierząt, słoniów np. wołów i lwów? Ze wszystkich dóbr jakie posiadamy sama mądrość wyłącznie jest nieśmiertelna i boską. W naturze ludzkiéj dwie są przemagające siły: umysł i rozum. Umysł rozumowi rozkazy wydaje, a ten je wykonywa. Umysłu ślepemu losowi nieuległego żadna potwarz nie odejmie, żadna słabość nie skazi, żadna starość nie nadweręży. Sam tylko umysł starzejąc młodszym się staje. Czas, co z wszystkiego ogołaca, samą starość mądrością obdarza. Wojna, co nakształt potoku wszystko porywa, nauki zabrać nie może. Godna jest zaiste wspomnienia odpowiedź Stylpona filozofa z Megary, który po zburzeniu

http://rcin.org.pl

tego miasta i uprowadzeniu mieszkańców w niewolą przez Demetryusza zapytany od tegoż czyli z swoich rzeczy co niepostradał? nic nie postradałem, odpowiedział; gdyż wojna cnoty niezabiera tak jak inne łupy. Podobną dał odpowiedź Sokrat: zapytany bowiem od Gorgijasza, jeśli się nie mylę, co sądzi o królu perskim i czyli go za szczęśliwego uważa? nie wiem, odrzekł, czyli jest cnotą i mądrością obdarzony, dając przez to poznać, że szczęście na nich jedynie nie zaś na przemijających dobrach zakłada.

http://rcin.org.pl

O WYMOWIE.

Jakem dotąd dowodził, że nic nie masz ważniejszego nad wychowanie młodzieży: tak teraz radzę dokładać starania, aby toż wychowanie jak najlepsze było i wolne od wszelkiéj przygany. Przedewszystkiem zaś zastrzegać należy młodzież od owych pochwalnych bredni, jakie w zgromadzeniach gminnych najwięcéj popłacać zwykły. Kto się bowiem wszystkim podobać chce, ten pewnie mądrym się nie spodoba. W czém daje mi świadectwo Eurypid w tych słowach: nie nawykły przemawiać do lada jakiego gminu między równymi sobie i to niewielu nieco uczeńszym być się wydaję.

Dostrzegłem ja nieraz, że tych życie którzy w mówieniu szukają oklasków ludu

http://rcin.org.pl

i chcą jego łaskę pozyskać, pospolicie bywa niewstrzemięźliwe i rozpustne. I nie dziw: kto bowiem wymowy jako narzędzia używa do podsycania zwierzęcych chuci w ludziach na przystojność nic niezważających, trudno jest, aby przystojności zasady przenosił nad własną rozkosz, aby w uciechach zachował pewne granice. Cóż jeszcze młodzieży użytecznego doradzić mamy, albo do czego ją wprawiać będziemy? Piękną zaiste jest rzeczą nic płocho nie mówić ani działać. Ztąd też niesie przysłowie: co piękne to trudne. Już zaś wszystkie mowy bez przygotowania miewane żadnéj w sobie trudności niezawierają: — gdyż są czcze i jałowe nie mające ani początku rozsądnego ani końca. Kto bez namysłu odzywa się do publiczności, wdaje się w jakowąś świegotliwość i gadulstwo: samo albowiem głębsze namyślenie się i rozwaga, zdolna jest utrzymać mowcę w przyzwoitych granicach.

Powiadają, że Perykles nieraz od ludu wezwany na mównicę, wymówił się oświadczając, że do mówienia nie był przy-

http://rcin.org.pl

gotowany. Podobnież współzawodnik jego w kierowaniu spraw publicznych Demosten wezwany od Ateńczyków aby swe zdanie otworzył, uczynić tego niechciał mówiąc: że się jeszcze nienamyślił i przedmiotu nie zgłębił. Może też to być i nieprawdą. — To jednakże pewna, że w mowie przeciw Midyaszowi najmocniéj mowcy zaleca przygotowania się użyteczność. Oto są bowiem jego słowa:

Ja zaś Ateńczykowie wyznaję: żem dobrze rozważył: nie zapieram się tego, żem się nad obecną mową długo namyślał. Jakoż politowania byłbym godzien, gdybym tyle wycierpiawszy, tyle dotąd cierpiąc pominął to, co w méj sprawie istotnie mówić należało.

Co do mnie zresztą jak nie naganiam zupełnie mów dorywczych: tak też nie twierdzę, żeby w ważniejszych wypadkach nie miały mieć miejsca. Mniemam atoli, że téj łatwości w mówieniu używać należy jak lekarstwa. Nikomu jednakże przed dojrzałością lat męzkich niepozwoliłbym tego czynić byle w jakim przedmiocie. Gdy już ta-

http://rcin.org.pl

lent wymowy pući korzyści, wówczas za nadarzoną sposobnością niech będzie wolno odzywać się do publiczności bez dłuższego namysłu. Bo jako ci co długo dźwigali kajdany, później z nich uwolnieni, skutkiem długiego do nich nawyknienia chwieją się, jakby chodzić nieumieli: tak też i owi, co przez długi czas nawykli do mów w pewne więzy ujętych choćby niekiedy bez przygotowania się mówić byli zmuszeni, pewniéj jednakże utrzymają się na wodzy. Co do młodzieży, dozwalać jéj zabierania głosu w obec publiczności bez przygotowania się, jest to obudzać w niéj próżność i wprawiać ją do gadulstwa.

Pewien zły malarz okazał Appellesowi obraz przez siebie jak powiadał na prędce zrobiony. Widzę że na prędce, odpowiedział Appelles, lecz się dziwię, żeś więcéj takich w tym czasie nie wykonał. Wracając więc do mojego przedmiotu, jako mowy nadętéj i tragicznéj, iż tak rzekę; tak też zaniedbanéj i jałowéj pochwalić nie mogę. Szumna bowiem nie służy w obradach publicznych, czcza zaś do poruszc-

http://rcin.org.pl

nia umysłów nie jest zdolną. A jako ciało nietylko zdrowe ale też silne być ma: tak też i mowa nietylko wolna od jakowych wad, lecz oraz jędrną i mocną być powinna. Toż samo prawie ma się rozumieć o usposobieniu umysłu mowcy, który ma być ani zbyt zarozumiały, ani zanadto lękliwy: pierwszy bowiem zuchwalstwa, drugi niewolniczego niedołęstwa jest oznaką. Trudno jest zaiste we wszystkiem miarę zachować. A ponieważ innych uwag dotknąłem, nie mogę i téj pominąć, że mowa wszędzie jednostajna oznaczając brak naukowych usposobień, znudzi każdego i długo się podobać nie może. Taż a taż piosnka wszędzie śpiewana rodzi ckliwość i niesmak. Rozmaitość jedynie zachwyca słuch i widzenie 6).

---

http://rcin.org.pl

O FILOZOFII.

Młodzieńcze umysły nie powinny pomijać nauki, które dla upowszechnionego swego użytku potocznemi zwać się mogą: lecz takowych uczyć się mają jakoby od przypadku, jakoby dla smaku: w każdym albowiem przedmiocie nikt doskonałym być nie może. Natomiast zaś z całą usilnością winne są poświęcić się filozofii. Zdanie zaś to objaśnić się da tém podobieństwem: że jeżeli wiele miast zwiedzać jest rzeczą przyjemną, tedy w najcelniejszém zamieszkać jest rzeczą użyteczną. Trafne jest także porównanie Biona filozofa, który mawiał: że jak zalotnicy Penelopy nie mogąc skłonić do swych zamiarów, zniewolić do nich usiłowali jéj sługi, tak też i ci, co zgłębić nie mogąc tajników

http://rcin.org.pl

filozofii oddają się podrzędnym mniéj użytecznym naukom. Wszystkich zatém nauk zasadą i wieńcem ma być filozofia.

Dla użytku ciała mamy dwie sztuki przez ludzi wynalezione: sztukę lekarską i gimnastykę, z których pierwszéj winniśmy zdrowie a drugiéj krzepkość sił. Umysłu zaś poruszeniom i jego słabościom wyłącznie zaradza filozofia. Za jéj przewodnictwem poznajemy co jest uczciwém, a co nieprzystojném: co słuszne a co niesłuszne: słowem, co czynić a czego się wystrzegać należy. Ona uczy jak się względem Bogów, względem rodziców, starszych wiekiem, praw, ludzi obcych, urzędu, przyjaciół, żon potomstwa i sług zachować mamy. Ona nakazuje cześć dla bogów, uszanowanie dla rodziców, posłuszeństwo dla praw, uległość dla starszych, życzliwość dla przyjaciół, miłość uczciwą dla żon, czułość dla dzieci, ludzkie obchodzenie się z służącemi. A co większa, ona wymaga abyśmy się w szczęściu nie wynosili, a w przeciwnościach nie upadali na umyśle; abyśmy nie zgnuśnieli przez rozkosz, ani też zdziczeli idąc za

http://rcin.org.pl

popędem gniewu. W czém ja uważam największe dobrodziejstwo z rzędu tych, jakie na nas spływają z filozofii, Przystojnie używać darów fortuny obowiązkiem jest każdego człowieka: używać ich bez obudzenia w drugich zawiści, należy do roztropności: rozumem zwyciężać pokęty rozkoszy, cechą jest mędrca: powściągać się w uniesieniach gniewu, niepospolitego męża jest oznaką. Doskonałymi zaś tych tylko być mniemam, którzy zawód publicznych usług łączą z zamiłowaniem mądrości. Przez co dwojaką odnoszą korzyść: gdyż użytecznie służąc krajowi używają zarazem spokojności w życiu wolni będąc od pocisków przeciwności. — Trzy są rodzaje życia: z których jeden zależy na działaniu, drugi na rozmyślaniu, trzeci na opływaniu w rozkoszach. Ostatni ten rodzaj życia cechuje rozpustników, niewolników zwierzęcych chuci, ludzi podłych i zbliżonych do stanu nierozumnych bydląt.

Zaciekły w badaniach umysłowych, zkąd zaś inąd zupełnie bezczynny, nieużytecznym jest w społeczeństwie. Oddany sprawom

http://rcin.org.pl

publicznym bez przewodnictwa mądrości, prostakiem jest i łatwo błądzi. Wszelkiemi zatém sposoby usiłować należy, abyśmy pracując dla ogólnego dobra oddawali się zarazem o ile czas pozwoli, nauce filozofii. Tak się poświęcali sprawom publicznym Perykles, Archytas z Tarentu, Dyon Syrakuzański i Epaminondas Tebańczyk, z których dwaj ostatni zaszczycali się przyjaźnią Platona. Lecz dość już o nauce się mówiło. Do powyższych więc uwag to tylko jedno dodaję, że młodzież starannie ma być zaopatrzoną w dzieła dawnych pisarzy, które tém są dla niéj, czem są narzędzia gospodarcze dla rolnika, czem są źródła dla chcących wodę czerpać.

---

http://rcin.org.pl

O GIMNASTYCE.

Ażeby także władz ciała nie zostawiać bez należytego kształcenia, młodzież posyłaną być ma do szkół gimnastycznych, tak dla nadania członkom potrzebnéj zgrabności, jako też dla wzmocnienia sił. Czerstwéj albowiem starości podstawa, to jest krzepka i mocna budowa ciała, zakłada się w wieku młodzieńczym. A jako żeglarze w spokojnéj porze obmyślają środki przeciw następnym burzom: tak też i młodość przez pracę i wstrzemięźliwość zaopatrzyć się powinna na starość w potrzebne zdrowia i sił zapasy. Lecz do czegoż to zmierza? Spieszę z odpowiedzią, która zresztą zawiera całą moc powyższych uwag. Cwiczyć na-

http://rcin.org.pl

leży młodzież w zatrudnieniach z życiem wojskowem zgodnych jakiemi są: ciskanie włóczni, strzelanie z łuku i polowanie. — Zdobycz albowiem po poległych w boju, służy za nagrodę zwycięzcom. Ciało w zaciszu pieskliwie chowane nie wytrzyma trudów wojny. Przeciwnie, żołnierz zawiędły i do wojennych utarczek nawykły, roztrąci zapaśników i nieprzyjaciół bojowe szranki.

http://rcin.org.pl

O WYCHOWANIU
UBOGIEJ MŁODZIEŻY.

Jeźli mi kto zarzuci, że pisząc o wychowaniu dzieci szlachetnego rodu pominąłem ubogą i gminną młodzież, bogatych tylko paniczów mając na względzie: tedy na to odpowiadam: że z méj strony chciałbym szczerze dla wszystkich być użytecznym. A jeżeli niektórzy ubóstwa skutkiem niemogą z niniejszych pouczeń korzystać, tacy niech raczéj na los swój niźli na mnie utyskują.— Mniemam zaś, że pomimo przeciwności losu obowiązkiem jest ubogich rodziców starać się o jak najlepsze swych dzieci wychowanie, gdyby zaś najlepszego dać nie byli w stanie, wtedy takie przynajmnié

http://rcin.org.pl

zapewnić powinni na jakie ich stać będzie. W taki to sposób odpowiedziawszy na zarzut, jaki na mnie ciężył, tym śmielej pospieszam do wyłuszczenia szczegółowych zasad wychowania.

http://rcin.org.pl

SZCZEGÓŁOWE

ZASADY WYCHOWANIA.

Dzieci nakłaniać należy do nauki siłą przekonania i zachęty, nie zaś przez cielesne i hańbiące kary, które więcéj przystały niewolnikom niźli dzieciom szlachetnym. Nic owszem je tak prędko nie odstręcza od pracy, jak obelżywe z niemi postępowanie. — Najwięcéj na nich skutkują pochwała i nagana; pierwsza jako bodziec do dobrego, druga jako wędzidło na złe rzeczy. Środków zaś tych kolejno i w miarę potrzeby używać należy stósownie do tego, jak umysły dziecinne albo się uzuchwalają, albo upadają. Postępowania tego rodzaju daje nam przykład każda piastunka, która zasmuciwszy dziecko zaraz mu pierś nadstawia dla złagodzenia żalu.

http://rcin.org.pl

W udzielaniu zaś pochwał wielkiéj potrzeba ostrożności a to z obawy, aby takowych zbytek nie stał się szkodliwym dla młodzieży. Pospolicie bowiem pochwały przesadzone, próżność i uznchwalenie się w dzieciach podsycać zwykły.

Znałem takich ojców, którzy z zbytecznego ku dzieciom przywiązania wcale je niemiłowali. Co się ma przez to rozumieć jaśniéj wytłumaczę. Chcąc bowiem tacy synom swoim wszędzie zapewnić pierwszeństwo, nad siły obciążają ich pracą, któréj znieść nie mogąc miernego nawet postępku w naukach nie czynią. Gdyż jak młodociane płonki przez mierne onych podlewanie nabierają wzrostu, a przez zbyteczne niszczeją; tak też i duszy zdolności przy miernéj pracy wzrastają, przy zbytniéj zaś tracą swą dzielność. Nie należy przeto młodzieży wzbraniać rozrywek po pracy pamiętając, że cały bieg życia naszego praca i wypoczynek kolejno przegradza. Nie tylko czuwanie, lecz i sen jest potrzebny. Po wojnie następuje pokój, a po burzy pogoda. Nie ma między ludźmi tak ważnych

http://rcin.org.pl

zatrudnień, któreby wolnych chwil nie zostawiały. Krótko mówiąc, wytchnienie po pracy jest do niéj przyprawą. Co też nie tylko w zwierzętach lecz i w nieżywotnych rzeczach daje się spostrzegać. Chcąc bowiem w potrzebie łuk natężyć, trzeba w nim pierwéj cięciwę popuścić, chcąc lutnię nastroić, trzeba jéj stronom sfolgować. A jak ciało ludzkie przez onego napełnianie i wypróżnianie, tak też i umysł przez pracę i wypoczynek utrzymuje swą czerstwość i dzielność.

Przy czém i owych rodziców bez nagany pominąć nie można, którzy pedagogom i nauczycielom poruczywszy kierunek swych dzieci, więcéj już o nich ani słyszeć nie chcą. Tacy przeciwnie o ich prowadzeniu się i postępku w naukach mieliby się jak najczęściéj wywiadywać tem bardziéj, że samiż nauczyciele byliby gorliwiéj poświęcali się dla ich dobra, gdyby nad sobą bacznego rodziców doznawali oka. Tu jest właśnie miejsce przypomnieć dawne przysłowie: „oko pańskie konia tuczy“.

http://rcin.org.pl

PAMIĘĆ.

Pamięć dziecinna przez ciągłą wprawę przedewszystkiem ma być kształconą. Ona bowiem jest skarbnicą nauki. I z tego przeto powodu starożytni pamięć mienili być matką muz: dając przez to poznać, że do wzrostu nauk żadna rzecz nie jest tak pomocną, jak pamięć. — Czyli przeto natura obdarzyła dzieci bystrą czyli też ta natura obdarzyła tępą pamięcią, zawsze ją kształcić należy, w pierwszych dla jéj wzmocnienia, w drugich dla zastąpienia niedostatku natury. — A jak tamte wielu innych, tak te samych siebie przewyższą. Słusznie zatém mawiał Hezyod, że grosz do grosza często dodając wielki skarb uzbierać mo

http://rcin.org.pl

żemy. I na to także pamiętać mają rodzice, że pamięć nie tylko w naukach lecz i w sprawach publicznych jest przydatną. — Pamięć albowiem o rzeczach przeszłych ułatwia sądzenie o przyszłości.

---

http://rcin.org.pl

MOWA DZIECINNA.

Odwodzić młodych należy od nieprzystojnych rozmów: gdyż podług Demokryta mowa jest cieniem uczynku. Przyuczać ich przytém potrzeba aby w mówieniu okazywali uprzejmość i grzeczność. Nie nawistnym jest każdy, kto pytającym siebie z cierpkością odpowiada. Nienawiści téj unikną młodzi, jeżeli w rozmowach i sporach nie zawsze ubiegać się będą o zwycięztwo. — Nie tylko bowiem zwyciężać lecz i zwyciężonym być jest rzeczą zaszczytną, jeżliby zwycięztwo miało być szkodliwém, tak np. jak było zwycięztwo Kadmejskie. — Zdanie to potwierdza Eurypid mówiąc: gdzie się dwóch spiera a jeden się z nich gniewa, mędrszym jest ten, który gniewającemu się ustępuje.

http://rcin.org.pl

OBYCZAJE.

Do tego co się dotąd mówiło, przydajmy inne rzeczy, na równą owszem większą zasługujące uwagę. Są zaś rzeczy następujące: życie ma być wolne od wszelkiego zbytku, język należy poskramiać, gniew hamować, a ręce powściągać od wszelkiéj niesprawiedliwości. Na czém jak wiele człowiekowi zależy, następne przykłady najlepiéj rzecz wyjaśnią. Abym zaś od tego począł, com na ostatku nadmienił, niektórzy niegodziwym zyskom oddani całą sławę świetnych życia czynów postradali, tak jak Gylip Spartańczyk, który za samo naruszanie worków publicznego skarbu, skazany został na wygnanie.

http://rcin.org.pl

Wyższość nad uniesienia gniewu cechuje mędrca. Sokrates potrącony nogą od rozpustnego i nadzwyczaj gwałtownego młodzieńca, przyjaciołom oburzonym o to tak dalece, iż go chcieli do sądu zapozwać, odrzekł: i cóż więc, alboż byście chcieli, abym osła który mnie wytnie kopytem miał nogą potrącać na odwet? Nie uszło to jednakże młodzieńcowi bezkarnie: gdyż przezwany od wszystkich kopytobójcą λαλτισατὴς wyrzutów postępku swego znieść nie mogąc sam się obwiesił. Tenże sam Sokrates, gdy go w czasie przedstawienia komedyi pod tytułem Oblok (Νεφέλη) łżył Arystofanes na różne sposoby, zapytany, czyliby się o to nie gniewał? Bynajmniéj odpowiedział, na teatrze bowiem równie jak na wielkiéj uczcie śmieją się z słownych żartów.

Podobnego coś mamy o Arebycie Tarentyńskim i Platonie. Ow albowiem wróciwszy z wojny, w któréj jako dowódzca miał udział, gdy zastał rolą z winy gospodarza zupełnie zaniedbaną, przywoławszy tegoż rzecze: żleby z tobą było, gdybym

http://rcin.org.pl

nie był w wielkim gniewie, Plato zaś rozgniewany na służącego wielkiego pijaka i niecnotę wezwawszy swego siostrzeńca Speuzyppa, ty go, rzecze, wybij, gdyż ja w gniewie tego uczynić nie mogę. Mógłby kto powiedzieć, że to nie łatwe są rzeczy, że trudne do naśladowania. Prawda: lecz przykłady takowe nie powinny zupełnie pozostać bez skutku. Owszem przy ich pomocy i natężonem usiłowaniu winniśmy w nas zapęd wściekłego gniewu poskramiać. Wszakże i w innych rzeczach nie wyrównywamy ich zdolnościom i cnocie: jednakże podobni do owych kapłanów i zwolenników mądrości niektórych bogów, usiłujemy, o ile być może, zbliżać się do ich czynów i takowych naśladować.

Pozostaje mi mówić o milczeniu który to przedmiot komu się zdaje być małéj wagi grubo ten błądzi. Milczenie albowiem, tam gdzie milczeć należy, jest owocem mądrości i wyższe nad wszelkie pochwały. — Z tego przeto, jak mniemam względu, starożytni do niektórych religijnych obrzędów mięszali mistycyzm, aby przez to wpra-

http://rcin.org.pl

wiając ludzi do milczenia świętość nawet ludzkich tajemnic ustalili wędzidłem bojaźni bożéj. Nikt zaiste nie żałował że milczał: wielu zaś pożałowało że mówili tam, gdzie należało milczeć. Zresztą co się zamilczało, to łatwo da się powiedzieć, ale co się raz wyrzekło, zamilczanem być nie może. Tysiączne uczą przykłady, jak wielu w największe popadło nieszczęście dla niepowściągliwości języka. Jeden z takowych lub drugi dość jest przytoczyć. Gdy Ptolomeusz Filadelfus pojął za żonę siostrę swoją Arsynoę, Sotades który go o to jakowymś żarcikiem dotknął, długiem więzieniem przypłacił niewczesną świegotliwość. Tak to który drugich chciał bawić, sam hojne łzy wylewał. Daleko więcéj w podobnym wypadku ucierpiał Teokryt Sofista. — Gdy bowiem Alexander nakazał Grekom przysposobić się w skarlatne suknie, a to z powodu, że za powrotem z wojny chce złożyć bogom ofiary za zwycięztwo odniesione nad barbarzyńcami, i gdy na ten cel ludy składać się musiały, mawiał Teokryt, że niegdy powątpiewał, ale teraz przekonywa się,

http://rcin.org.pl

iż ową u Homera szkarłatną śmiercią jest Alexander. Przez co gniew jego na siebie ściągnął.

Tenże sam Teokryt naśmiewając się z Antygona króla Macedońskiego jednego oka pozbawionego mocno go na siebie rozgniewał. Ten miał Eutropiusza wielkiego kuchmistrza, który inny także urząd piastując, często dla narady od króla był używany. O czém gdy się dowiedział Teokryt, wiem dobrze rzecze Eutropiuszu, że mię nieukotentowanego nawet wydasz na pastwę Cyklopowi, przymawiając przez to tak Eutropiuszowi iż był kucharzem, jako też królowi iż był jednookim. Na co odrzekł Eutropiusz głową mi przypłacisz za tę świegotliwość i zuchwalstwo. Jakoż dowiedziawszy się król o tym postępku Teokryta, skazał go na śmierć 10).

Oprócz tego przyzwyczajać młodzież należy do mówienia prawdy, co stanowi jéj największą zaletę. Kłamstwo albowiem jest rzeczą poniżającą, każdemu nienawistną i w lada jakich nawet służących nie do darowania 11).

http://rcin.org.pl

DOROŚLI MŁODZIEŃCE.

O małoletnich dzieciach dotąd była mowa. Teraz o dorosłych młodzieńcach słów kilka nadmienię. Często ja utiskiwałem na wprowadzających naganne zwyczaje, skutkiem których młodzieńczemu wiekowi przeznaczają pedagogów i nauczycieli, w dorosłych zaś młodzieńcach cierpią aby swym chuciom wolne popuszczali wodze, gdy ci przeciwnie większéj około siebie wymagają pieczołowitości i straży. Bo któż tego nie wie, że dziecinne usterki są małéj wagi i łatwe do sprostowania jako zazwyczaj bądź z pogardy pedagogów bądź z zaniedbania nauczycielskich przestróg pochodzące? lecz dorosłych mołojców występki często bywają wielkie i okropne: jakiemi są obżarstwo, trwonienie rodzicielskiego majątku, gry, gorszące biesiady, pijatyki, wsze-

http://rcin.org.pl

teczenstwa i cudzołostwa. Takiej to młodzieży rozchełzane żądze rozumu wędzidłem silniéj krępować przystoi. Wrząca jéj namiętność i przystępna na wszelkie wrażenia rozkoszy dozwalając jéj bujać swobodnie koniecznie hamulca wymaga. Płytko sądząc o rzeczach kto nie uznaje potrzeby czuwania nad postępkami dorosłéj młodzieży udziela jéj wolności, która ją unosi na przepaść występkow. Rozsądni zatém rodzice w téj właśnie porze wieku najwięcéj starać się powinni utrzymywać młodych w przyzwoitości krańcach. W tym celu powinni ich upominać, grozić, prosić, doradzać, obietnic nie szczędzić, nadewszystko zaś wskazywać przykłady tak tych, których wylanie się na rozkosze potraciło w otchłaniach nieszczęścia, jak i owych którzy przez swoj statek i powściągliwość zjednali sobie sławę. Dwa są albowiem żywioły cnoty: żądza sławy i bojaźń kary. Sława szlachetne umysły zachęca do wzniosłych czynów, gnuśne zaś powściąga od złego.

http://rcin.org.pl

ZŁE TOWARZYSTWO.

Nigdy młodym dozwalać nie należy towarzystwa ze złemi ludźmi, z których występków zawsze coś do nich przystanie. To właśnie miał na uwadze Pitagoras w swoich moralnych emigmatach, które tu jako do nabycia cnoty nader pomocne przytoczę i wyjaśnię. Takiem jest naprzykład:

„Nie takiego nie jedz, co tylko ma ogon czarny“ — rozumiejąc przez to, żeby że złemi się nie bratać.

„Szalę nie przestępuj“ — to jest: przestrzegaj sprawiedliwości z granic jéj nie występując.

„Na korcu nie siadaj“ — to jest chroń się próżniactwa.

http://rcin.org.pl

„Nie każdemu rękę podawaj“ — jakby mówił: bądź ostrożny w oborze przyjaciół.

„Ciasnéj obrączki nie używaj“ — to daje poznać, że rodzaj życia ma być swobodny i wolny od więzów.

„Pałaszem ognia nie rozżegaj“ — to jest: zkąd inąd zagniewanych więcéj nie rozjątrzaj.

„Nie jedz serca“ — czyli daremnie się nie frasuj.

„Bobu za pokarm nie używaj“ doradzając unikać publicznych urzędów. Dawniéj bowiem obierano urzędników przez kreskowanie, do czego używano bobu.

„W nieczyste naczynie jadła nie rzucaj“ — dając do zrozumienia, że przewrotnéj głowie nie warto powierzać mądréj mowy. Bo lubo słowa mądrości są pokarmem duszy, mądrość atoli ta kazi się skutkiem złości ludzkiéj.

„Stanąwszy u kresu wstecz się niewracaj“ — ucząc przez to spokojnym umysłem spoglądać na zbliżający się kres życia 12),

http://rcin.org.pl

POCHLEBSTWO.

Lecz, skądem nieco wyboczył, wracam do mojego przedmiotu. Na wszelkie sposoby, jakem wyżéj mówił, chronić się mają młodzi towarzystwa złych ludzi, a nadewszystko pochlebców. Bo co nieraz wielu rodzicom oświadczyłem, to teraz także powtarzam, że niema gorszych ludzi i zdolniejszych przyprawić młodzież o nieszczęście nad pochlebców. Oni bowiem rodziców i dzieci gubią do szczętu i nasuwając zdradziecko rady smakiem powabnéj rozkoszy zarówno starość rodziców, jak i młodość ich synów przepełniają boleścią.

Możniejsi rodzice zalecają synom trzeźwość, pochlebce pijaństwo: tamci wstrzemięźliwość, ci rozpustę: pierwsi oszczę-

http://rcin.org.pl

dność. drudzy rozrzutność: owi pracę i zabiegliwość, ci gnuśność. Całe podług nich życie nasze jest tylko krótką chwilą, którą na uciechy nie na co innego użyć należy. Alboż warto zważać na pogróżki zrzędnego ojca? Staremu już się w głowie marzy. Jedną nogą stojąc w grobie niedługo ubawi nas widowiskiem swego pogrzebu. — Taki jest głos pochlebców. Nie zbywa między nimi i na takich, którzy nastręczając innym narzędzia zepsucia, sami nie wzdrygają się naruszać małżeńskie łoża i skradać grosz rodzicielski oszczędzony na starość.

Rozpustni ci ludzie udają przyjaciół, niezawisłości smaku nieznający, nadskakują panom, uboższymi pomiatają i do uwiedzenia młodzieży jakby jakowąś sztuką obdarzeni, śmieją się gdy widzą śmiejących się tych, z których łaski żyją: znak pewny niewolniczéj i spodlonéj duszy. Wolni z urodzenia zawsze jednakże będąc na skinienie możnych przez sam sposób życia okazują się być niewolnikami i za krzywdę niejako sobie poczytują, jeśli kto się z ni-

http://rcin.org.pl

mi po ludzku obchodzi, i zamiast okrycia ich pogardą, jeszcze ich darmo żywi.

Takiéj przeto chalastry w domu cierpieć nie ma żaden ojciec dbający o dobre wychowanie swych dzieci. Co się ma także rozumieć o rozpustnych współuczniach swych synów, którym nigdy nie zbywa na sposobach udzielania jadu zepsucia choćby najlepszym młodzieńcom.

---

http://rcin.org.pl

OBOWIĄZKI RODZICÓW.

W obejściu się rodziców z dorosłemi dziećmi nie powinna przewodniczyć surowość. I owszem mniejsze ich wykroczenia należy przebaczać, pamiętając żeśmy także kiedyś byli młodzi. A jako lekarze gorzkie lekarstwa zaprawiając słodyczą, łagodzących tych środków używają na korzyść zdrowia, tak też przystoi, aby rodzice upomnień swych ostrość łagodzili dobrocią, niekiedy popuszczając wodze skłonnościom synowskim, niekiedy zaś takowych zapęd wstrzymując usposobienie umysłu rodziców, pomimo wykroczeń dziecinnych, ma być jednakie. Co jeżeli nie zawsze jest w ich mocy niechże przynajmniéj gniew ich dą się prędko zmiękczyć. W rozsądnym ojcu

http://rcin.org.pl

łatwiéj jest usprawiedliwić uniesienia prędkie niźli gwałtownie i długo trwające: gniew albowiem zadawniony i nieubłagany umysł znakiem jest jego nienawiści ku swym dzieciom.

W niektórych wypadkach roztropność doradza dawcom życia patrzeć przez szpary na usterki dziecinne. W wieku podeszłym za zwyczaj tępieje wzrok i słuch.— Okoliczność ta służyć im może za pozór, że wiele rzeczy nie widzą wiele nie słyszą. Uchybienia przyjaciół doznają od nas pobłażania: występki służących uchodzą nie raz bezkarnie; a usterki syna, a zwłaszcza syna dorosłego miałyżby zawsze doznawać surowości skutków? Postępowanie rodziców opierać się ma na rozsądku i słuszności. Jeżli przeto dotąd słynęli ze skąpstwa, niech odtąd nie odmawiają w potrzebie dowodów swéj hojności: jeżeli byli skorzy do gniewu, niech będą zarówno łatwi do przebaczenia: jeżeli młodzieniec podochoci sobie w gronie przyjaciół lub innego dopuści się zbytku, lepiéj jest nieraz wybryczki tego rodzaju milczeniem pokryć, choć-

http://rcin.org.pl

by nakoniec przebiegłemu synowi udało się w czém podejść rodziców, i w takim niekiedy wypadku pobłażaniu jeszcze jest miejsce. W taki to sposób przy pomocy rozsądku i doświadczenia prędzéj niżli przez wyłączne surowości środki prostują się obyczaje, kształci się charakter młodzieńca. Jeżliby jednakże gwałtowność młodzieńczych żądz zatrważający kierunek przybierać zaczął, jeżliby takowe zamienić się miały w namiętność niecierpiącą hamulca życzliwych przestróg; wówczas niepozostaje jak tylko ustalenie losu młodzieńca w małżeńskim stanie. W czém także wielkiéj baczności potrzeba, a mianowicie co do wyboru małżonki, która ani rodowitością ani majątkiem nigdy męża nie powinna znacznie przewyższać. W przeciwnym bowiem razie, nierozstropności skutkiem, zdawałoby się, że tenże więcéj jest niewolnikiem jéj posagu niżli jéj mężem.

Do takich przestróg jeszcze dodam słów kilka, i całą rzecz zakończę. Nic bardziéj nie wpływa na poprawę dorastającéj młodzieży nad nieskazitelność rodziców i

http://rcin.org.pl

w dopełnianiu obowiązków wzorowy ich przykład, w którymby wpatrując się jakoby w niejakie zwierciadło, tém łatwiéj uniknąć mogła tego wszystkiego, co tylko ją znikczemnić i spodlić może. Bo kto gromi występki młodzieńczego wieku, a sam się ich dopuszcza, ten nie zważa, że przez to sam siebie potępia. Kto całe swe życie odznaczył zakałą rozpusty, czyliż może z godnością, nie mówie synowskie, lecz samych sług nawet strofować zdrożności? Przydajmy do tego, że źli ojcowie sami za zwyczaj swym dzieciom jako doradzcy i przewodnicy torują drogę do wszelkich występków. Gdzie starce wstyd stracą, tam i młodzież za ich przykładem bezwstydną być musi 13)

Tak to wiele zależy na dobrym przykładzie. Tak to rodzice niczego pomijać nie powinni dla zapewnienia potomstwu przyzwoitego wychowania. Bodajby naśladowali przykładu Eurydyki rodem z Illyryi, którą aczkolwiek z tego względu barbarzyńską nazwaćby można, tu jednakże z uwagi na potrzebę należytego wychowania

http://rcin.org.pl

swych synów, pomimo podeszłego wieku, sama oddała się naukom. Jaka zaś jéj była miłość i przywiązanie ku potomstwu poświadcza to jéj wiersz poświęcony muzom.

Te to są przepisy wychowania młodzieży, które żeby wszystkie od wszystkich były zachowane, życzyć raczéj, niźli wymagać można. Większą jednakże część żebyśmy sobie przyswoili, to i do szczęścia ludzi należy, i natura do tego potrzebnych sił nie odmawia.

---

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

PRZYPISY.

1

Myśl ta nie jednemu może zdawać się paradoksem, jednakże istotną jest prawdą. Wymowny Massyllon tak o tém mówi:

Ludzie znakomitego rodu zwykle się rodzą ze szlachetniejszemi i szczęśliwszemi skłonnościami do cnoty. Byłem jeszcze dziecięciem mawiał król Salomon, lecz znajdowałem już w sobie światło dojrzalszego wieku, i czułem, żem był winien mojemu urodzeniu duszę dobrą i uczucia wyższe od uczuć innych ludzi.

Krew, wychowanie, dzieje przodków, składają w serca ludzi rodowitością słynnych na siona i jakby przyrodzony przekaz cnoty. —

http://rcin.org.pl

Wiem ja że łaska uzupełnia naturę; że pierwsi bohaterowie wiary wyszli z pospólstwa, że naczynia z błota w ręku najwyższego rzemieślnika stają się wkrótce narzędziami chwały i wspaniałości. Lecz wysokie urodzenie przysposabia nas, iż tak powiem, do uczuć szlachetnych. Zwycięztwo nad namiętnościami mniéj kosztować powinno tych, którzy są zrodzeni do odnoszenia zwycięztw. Kłamstwo i obłuda z większą trudnością wchodzą w ich serca. Podłość rozpusty i rozwięzłości mniéj ma przystępu do duszy, którą urodzenie do wielkich rzeczy przeznacza. Jeżeli więcéj mają na siebie zastawionych sideł, więcéj też mają w sobie hamulców i pomocy. Sama natura otoczyła ich duszę strażą honoru i chwały. *Matypost.*

Mnóstwo tego rodzaju świadectw z innych także pisarzy możnaby przytoczyć. Mylnie jednakże mógłby kto ztąd wnosić, że świetnéj rodowitości konieczną jest cechą pochodzenie z szlacheckiego stanu, albo też, że uprzywilejowana tylko klassa ludzi posiada zaszczytne wspomnienia swych przodków. Każdy albowiem drogą talentów, zasług i poświęcenia się dla publicznego dobra może swój ród uszacnić i uświetnić; każdy następnie, może potomności zostawić pamięć czynów świetnych i naśladowania godnych.

2.

Sladu nie ma, o jakich tu pisarzach autor nadmienia. To pewna, że Grekom i Rzymianom na nich

http://rcin.org.pl

nie zbywało. Wychowanie młodzieży, jako przedmiot pod względem publicznego dobra najważniejszy, zawsze zwracało na siebie troskliwość mędrców i najświatlejszych starożytności prawodawców. Urządzenia w téj mierze Spartańczyków i Persów każdemu są wiadome. Kwintylian, który wyłącznie temu przedmiotowi poświęcił swe prace, pominąwszy nieśmiertelne dzieła Platona, Aristotelesa, Xenofonta, Cycerona, Seneki, Pliniusza obok przykładów wielkich mężów, o których wspominają Waleryusz Maximus, Gelliusz Korneliusz Nepos i Elianus dotąd przedstawiają obfite źródło zbawiennych uwag i spostrzeżeń mogących się użyć na korzyść uczącéj się młodzieży. Jest w nich przekonywająca moc wymowy i pewien iż tak rzekę, rodzaj namaszczenia, którego dzisiejszym pedagogom zwykle brakuje. Na szczególny jednakże wyjątek zasługują prace piśmienne niektórych kobiet zawodowi wychowania młodzieży poświęcających się. Te bowiem o ile ustępują innym pisarzom pod względem gruntowności pedagogicznych zasad, o tyle wrodzonym sobie czułości darem starają się uprzyjemnić takowych oschłość powabniejszemi je przez to i dostępniejszemi czyniąc dla młodocianych umysłów.

3.

Wiele jest ustępów w innych starożytnych pisarzach podobne porównania obejmujących:

Ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: sic sine doctrina animus. *Cicero Tusc.* 2.

http://rcin.org.pl

Ut equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus non potest esse ad eas utilitates et aptus ad ea, quae desiderantur ab equo: sic homo indoctus, quamvis ingeniosus, ad virtutem non potest pervenire, *id ad Herenn.* 4.

Noli putare, curam et studium in aliis pro desse rebus, ad augendam vero virtutem et prudentiam nihil habere virium. Neque tantae infelicitatis homines condemnabis, ut, cum artes quasdam ad cicurandas bestias et animos eorum excolendos invenerimus, ipsi nobis ad virtutem, nihil adjumenti affere queamus. Isocrates in orat ad Nicodem.

4.

Tegoż są zdania dzisiejsi lekarze; nie inne także w starożytności panowało. Gelliusz między innymi tak o tém pisze: Dano kiedyś znać w mojéj obecności Feuvorynowi filozofowi, że jednemu z jego uczniów i zwolenników żona po szczęśliwie odbytym połogu powiła syna. Idźmyż rzecze filozof, tak dla odwiedzin położnicy, jako też dla powinszowania ojcu, rodowitością znakomitemu i senatorską na ów czas godność piastującemu. Jakoż wszyscy, ile nas było razemeśmy się z nim udali. Wszedłszy do domu filozof uścisnął gospodarza, złożył mu swe życzenia i usiadł. Następnie po zwykłych pytaniach połogu dotyczących wyrozumiawszy, że położnica boleścią i niespaniem znużona usnęła; pewnie, rzecze, własnemi

http://rcin.org.pl

piersiami będzie karmiła synaczka. A gdy otrzymał odpowiedź od jéj matki, że stan córki wymaga wyręczenia się piastunką, ażeby do cierpień już doznanych nie dodawać już przykrości karmienia, odrzekł z godnością mędrzec:

Oro te mulier, sine eam totam ac integram esse matrem filii sui. Hoc enim est contra naturam imperfectum et dimidiatum matris genus, parere, et statim abs se abjicere partum: alere in utero sanguine suo nescio quid quod non videat; non alere suo lacte quod videat, jam hominem jam viventem, jam matris officia implorantem. *A. Gell.* 1. 22. c. 1.

Pupillae quoque leviter eminentes, ac fusciculis ac parvis orbibus coronatae, non nihil addunt venustatis; feminis ad alendos foetus datae: maribus ad solum decus: ne informe pectus, et quasi mutilum videretur. *Lactantius de opificio Dei cap.* 10.

Haec etiam utilitas ad milites redire videbatur Cyro, si una alerentur, ut eo minus se mutuo relinquerent, quod videret etiam feras, — quae una nutriuntur, vehemens habere desiderium, si quis eas distrahat invicem. *Xenoph. de Cyri instit.*

5.

Pomimo upowszechnionego u dawnych Rzymian zwyczaju powierzania dzieci zamożniejszych rodziców przewodnictwu sług, niewolników i cudzoziemców

http://rcin.org.pl

z naukami wprawdzie obeznanych lecz z dobrego prowadzenia się i obyczajów niezasługujących na zaletę, zawsze na to nadużycie rodzicielskiéj władzy narzekali prawdziwi mędrce. Kilka następujących wyjątków z ich dzieł są tego dowodem.

Haec disciplina ac severitas id praestabat, ut pueri toto pectore arriperent artes honestas. — At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adjungitur unus aut alter servus nulli serio ministerio accommodatus. Horum fabulis et erroribus teneri et rudes animi statim imbuuntur: nec quisquam in tota domo curat, quid coram infante domino aut dicat, aut faciat. *Cic. de Orat.*

Cum puer publicis magistris erit tradendus, eorum in primis iuspici mores opportebit. Hoc enim in omnibus cum domesticis tum publicis doctoribus examinandum quam diligentissime puto. Itaque parentes, si non caeca et sopita eorum socordia est, magistrum eligent sanctissimum quemque (Sanctitatis enim praecipua prudentibus viris cura est) et disciplinam, quae optima fuerit. *Quintil* 1. 2 c. 2.

Sumat praeceptor parentis erga discipulos suos animum, utque existimet succedere se in locum eorum, a quibus sibi liberi traduntur. — Ipse nec habeat vitia, nec ferat. Non austeritas ejus tristis sit, non dissoluta comitas: ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto et bono sit sermo: nam quo saepius

http://rcin.org.pl

monuerit, eo rarius castigabit. Optimum erit pueris dari praeceptores paedagogosque vitiorum expertes, eorum enim, sicut et nutricum, mores pueri plerumque referunt. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes reversus vociferantem videret patrem; Numquam, inquit hoc apud Platonem audivi. Seneca de ira.

Pliniusz doradzając pewnéj znakomitego rodu Rzymiance, komu powierzyć ma wychowanie swego syna, tak do niéj pisze;

Cum dubitem, utrum patrem tuum, virum sanctissimum, suspexerim magis, an amaverim, et te unice diligam; cuipiam necesse est, atque etiam enitar, ut filius tuus et avo et majoribus similis existat. Iis autem ita demum similis adolescet, si imbutus bonis artibus fuerit, quas plurimum refert, a quo potissimum accipiat. Adhuc illum pueritia intra contubernium tuum tenuit, et domi praceptores habuit. — Jam studia ejus extra limen proferenda sunt; jam circumspiciendus Rhetor Latinus, cujus Scholae severitas, pudor in primis, castitas, constet. Videor ego demonstrare tibi posse Julium genitorem. Vir est emendatus et gravis, paulo etiam horridior et durior, ut in hac licentia temporum. Nihil ex hoc viro filius tuus audiet, nisi profuturum, nihil discet, quod nescisse rectius fuerit. Nec minus saepe ab illo quam a te meque admonebitur, quum majorum

http://rcin.org.pl

gloriam ac famam sustinendam habeat. Proinde faventibus Diis, tradendum praeceptori,— a quo mores primum, mox eloquentiam discat, quae male sine moribus discitur. *Plin.* 1. 3. c. 3.

6.

U Greków i Rzymian, gdzie lud czynny miał udział w obradach publicznych dobra kraju dotyczących, wymowy dar niepospolity torował drogę do wyższych urzędów. Przy jéj pomocy mężowie stanu rozwięzując zadania głębokiéj polityki, godzili nieraz zamiary rządu z interesami ludu, albo też w duchu stronniczym samowolny sprawom publicznym nadawali kierunek. W każdym razie wielkich mowców stanowisko nader było znaczące i korzystne. W tych to widokach zamożna młodzież tem chętniéj oddawała się wymowie i filozofii jako mogących w przyszłości nadać jéj przewagę a przynajmniéj wielkie znaczenie w Narodzie. Inne gałęzie nauk jako podrzędne zaledwie wchodziły w zakres publicznego wychowania.

7.

Z innego wcale stanowiska uważali Filozofią starożytni, niżli ją dzisiaj zwykle uważają. Filozofia, podług ich wyobrażeń jeżli nie czyniła człowieka lepszym i nie służyła za podstawę praktycznego jego życia, nie była godną tego imienia. Nie dzielili oni teoryi od praktyki i rozumu od cnoty: lecz na onych połączeniu zakładali prawdziwą mądrość zwaną od Greków

http://rcin.org.pl

σοφία od Rzymian zaś Sapientia. Z tąd też mędrcami (σοφοί, sapientes) nazywali nie tych co pięknie o cnocie rozprawiali, lecz tych raczéj co nauki zasadność postępkami stwierdzali co istotnie hołdowali cnocie nieskazitelnością obyczajów, poświęceniem się dla dobra społeczności i życiem do przepisów światła rozumu ściśle zastosowaniem. W takiém to rozumieniu pisze Seneka;

> Si quis animum virtuti consecravit, et sequitur quocumque vocat illa; si intelligens se sociale animal esse et in commune bonum genitum, mundum ut unam domum spectat; si semper tanquam in publico vivit; si sciat nec malum esse ullum, nisi quod turpe est, nec bonum nisi quod honestum, et ad hanc legem ac regulam agat cuncta et exigat; si judicet miserrimos omnium mortalium, quantiscumque opibus refulgeant, homines ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet, haec si quis et sciat et praestet, consummavit scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt. *Senec.* 7 *benef. c.* 1. 2.

Tenże sam pisząc do Lucilla tak się wyraża :

> Cupio in te transfundere omnia, quae ad sanandos animi morbos efficacia expertus sum. — Plus tibi viva vox et convictus sapientum proderunt, quam libri. Primum quia homines amplius oculis, quam auribus credunt; deinde quia longum est iter per praecepta, breve et efficax per exempla. Cleanthes non expressisset mori-

http://rcin.org.pl

bus Zenonem, si eum tantummodo audisset. Vitae ejus interfuit; secreta perspexit; observavit illum, an ex praeceptis suis viveret. Plato et Aristoteles plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxere. *Sen. Sentent. ep.* 6.

O Sokratesie czytamy w jednym z dzieł Dyogenesa Laercyusza.

Xenophontem in angiportu obvium habuit Socrates. Quumque videret adolescentem vultu specioso admodum et verecundo, porrecto baculo vetuit ne praeteriret. Ut constitit, interrogavit eum Socrates: ubinam venderentur, quae essent necessaria variis usibus civium? ad quae cum expedite respondisset Xenophon, percontatus est, ubinam homines fierent boni probique? Id vero nescire se, respondente adolescente; me igitur sequere, inquit Socrates. Ex eo tempore Xenophon coepit esse Socratis auditor. *Diog. Laert. in Xenoph.*

Piękny także przykład przytacza Waleryusz:

Perditae luxuriae adolescens Atheniensis Polemo, cum e convivio, non post occasum solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens, Xenocratis philosophi patentem januam vidisset, vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, perlucida veste amictus, scholam ejus refertam turba doctorum hominum intravit, deinde consedit, ut clarissimum eloquium et prudentissima Philosophi praecepta irrideret.— Orta, ut par erat, omnium, qui aderant, indi-

http://rcin.org.pl

gnatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque iis de quibus tum disserebat, de modestia ac temperantia loqui coepit. Cujus sermonis gravitate resipiscere coactus Polemo, primum coronam capite detractam projecit, paulo post brachium intra pallium reduxit, deinde oris hilaritatem deposuit, ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. *Val. maxim.* l. 6. c. 9.

§.

Swiadomym dobrze jak dalece gimnastyka u starożytnych była upowszechnioną, dziwném się wydać może, iż autor ledwie dotknął tego przedmiotu. Podziwienie to jednakże ustanie, jeżli zważymy, że w dziełku niniejszém autor głównie miał na celu młodzież szlachetnego rodu więcéj zajętą uprawą władz umysłowych niżli kształceniem sił fizycznych. Wiedział przytem, że w gimnastyce wszystko zawisło od nawykienia i wprawy. Wszelkie zatem w téj mierze przepisy uważał za zbyteczne.

U nas gimnastyka wówczas właśnie kwitła najbardziéj, gdy o niéj mało co albo nic wcale nie pisano. Przodkowie nasi nie uważali ją za naukę tylko za rozrywkę, za środek do zahartowania sił i zdrowia, za przysposobienie młodych do wojskowości i ćwiczeń rycerskich wyższego rzędu. Szczęściem! sama natura do tego była im przewodniczką. Tak upo-

http://rcin.org.pl

wszechwione kiedyś między młodzieżą polską ubieganie się do mety, gra w piłkę lub palanta, walka na kije, dźwiganie ciężarów, ślizganie się po lodzie, wdzieranie się na wyższe miejsca, w późniejszym zaś wieku polowanie, strzelanie do tarczy, kruszenie kopij, ciskanie włócznią, toczenie lancą należały bez wątpienia do rzędu ćwiczeń arcy-gimnastycznych, gdzie o postępku stanowiło usposobienie z natury z praktyką połączone bez przewodnictwa piśmiennych pomocy, na których w ówczas zbywało, równie jak i dzisiaj jeszcze nam zbywa.

9.

Zgodnie z tém co mówi autor o pamięci, pisze Kwintylian.

> Omnis disciplina memoria constat, frustraque docemur, si quidquid audimus, praeterfluit. — Quidam eam naturae modo munus esse existimaverunt, sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur. Imo nihil aeque vel augetur cura, vel negligentia intercidit, quam memoria. Lib. 11. c. 2.
>
> Maxima et una memoriae augendae ars, exercitatio est et labor. Quare pueri, quorum tenacissima memoria est, statim quam plurima ediscant, et quaecunque atas operam juvandae studio memoriae dabit, devoret initio taedium illud scripta et lecta saepius revolvendi et quasi eumdem cibum remandendi Quod ipsum fieri potest levius, si primum pauca coeperimus ediscere, tum quotidie aliqua accessio fiat. *Quint. lib.* 11. *c.* 2.

http://rcin.org.pl

Do jakiego stopnia dojść może dar pamięci w ludziach, zadziwiające w dziejach czytamy przykłady. Nikt też z ludzi rozsądnych o jéj ważności nie wątpi. Lecz co do jéj użycia i sposobu kształcenia jakże różne stósownie do ducha czasu panowały i panują wyobrażenia! Podług dawnego systematu wychowania pamięć, iż tak rzec można, wyłącznie była kształconą: jedyném albowiem zatrudnieniem młodzieży było uczenie się dosłowne to prawideł gramatyki, poezyi i wymowy, to celniejszych wyjątków z dzieł klassycznych. Nie było to zapewne bez korzyści; — gdyż oprócz wzmocnienia przez to pamięci i dokładniejszego obznajomienia się z językami Rzymian i Greków głęboko w niéj utkwione obrazy uroczej wymowy i poezyi obok przykładów heroicznego poświęcenia się dla kraju i ludzkości, jakie nam przedstawia przed innemi historya rzymska, dużo wpływała na wyobrażenia i serce młodzieży budząc w niém uczucia szlachetne i wzniosłe. Lecz natomiast wyższe władze umysłu, jakiemi są pojmowanie, myślenie, sądzenie, i dochodzenie prawdy dla braku należnéj wprawy doznawały ciągłego otrętwienia.

Dzisiaj przeciwnie rozwinięciu tychże władz i wprawianiu młodzieży do głębszego nad jéj wiek myślenia i rozumowania poświęca się nie raz pamięć, albo w widokach ściśle naukowego użytku obciążoną bywa przedmiotami, które przez towarzyszącą im oschłość nic a nic nie działają na imaginacyą, na uczucia, na serce. Tak to jest trudno we wszystkiem zachować miarę. — Tak to plan dawny i obecny wychowania zarówno wy-

http://rcin.org.pl

kracza przeciw jednéj z najgłówniejszych zasad pedagogii t. j. aby żadnego talentu nie kształcić kosztem innych zdolności.

10.

Dłużéj się rozszerzył autor nad milczeniem i bardzo słusznie. Przy milczeniu i prostak niekiedy mądrym się wyda. W rzędzie psychicznych sposobów udoskonalenia człowieka milczenie zajmuje niepoślednie miejsce; gdyż przez nie człowiek nawyka do myślenia, do wchodzenia sam w siebie, do zastanawiania się nad samym sobą, do wglądania w tajniki swego serca, do uznania swych słabości i ocenienia nieszczęsnych ich skutków, co samo już jest ważnym krokiem do doskonałości. Do milczenia przez lat kilka wprawiał swych zwolenników Pitagoras. W wielu stowarzyszeniach zakonnych doskonałość chrześciańską mających na celu, milczenie stanowi jednę z ważnych ustaw. W celu ulepszenia moralnego nieszczęsnych ofiar występku i zbrodni rządy niektóre ludzkością powodowane zaprowadzają w więzieniach publicznych system odosobnienia i milczenia a to ze skutkiem celowi wcale odpowiednym. Milczenie w granicach rozstropności zasłoniłoby niejednego od wielu pocisków samowolnego nieszczęścia. Słusznie kiedyś uczony Lipsyusz pewnemu Polakowi, którego młodości był przewodnikiem, wybierającemu się w obce kraje, w liczbie innych przestróg udzielonych mu na piśmie i tę także zamieścił, aby trzech rzeczy strzegł jak najbardziéj t. j. serca, worka i języka. Nie tak prędko odstąpił-

http://rcin.org.pl

bym niniejszego przedmiotu, gdybym na pochwałę milczenia i małomowności udawać się miał do powagi wyroków pisma bożego, do świadectw chrześciańskich pisarzy.

11.

Cały ustęp następny od wyrazów *Ταῦτα μὲν οὖν οὐκ ἐνδοιάσας* aż do słów *Ἐγὼ δὲ ἐπειδὴ* jako ciemny i na młodocianych umysłach mogący zostawić szkodliwe wrażenia w przekładzie zupełnie jest pominięty.

12.

Sposób niniejszy Pitagoresa napomykania raczéj niźli wykładu moralnych zasad w zaciemnionych allegoryach przez Dyogenesa Laercyusza *αἰνίγματα* albo *σύμβολα* nazwany jest zbytkiem owych czasów, gdy nauka dostępną będąc wyłącznie dla pewnéj tylko klassy ludzi ukrywaną była pod zasłoną tajemnic, gdy kapłani w Egipcie mieli sekretne swe pismo; gdy gimnozofiści w Indyi mieli sekretny swój język; gdy w Grecyi mądrości prawidła ukrywano w mitach, obrzędach godłach i allegoryach. Późniéj nawet nigdy mędrców, nigdy rządów pogańskich niebyło szczerym zamiarem szerzyć między ludem oświatę. Upowszechnienie jéj wyłącznym jest owocem Chrystyanizmu i odnosi się do czasu, gdy w dopełnieniu boskich obietnic podobało się Przedwiecznemu powołać ludy do poznania prawdy; gdy chrześciańskiéj religii boski Prawodawca ku temu celowi utworzył oddzielny urząd i doń wyrzekł: idźcie i nauczajcie wszystkie narody..... coście do ucha słyszeli, to i z dachów ogłaszajcie. Na ta-

http://rcin.org.pl

ki rozkaz głos Apostołów doleciał krańców ziemi podług owych wyrazów pisma św. in omnem terram exivit sonus eorum. Nie odrodni urzędu ich następcy w kolei wieków szerząc w ludach naukę chrześciańskiéj religii i moralności oswajali je zarazem z zasadami innych także nauk. Najdawniejsze i najliczniejsze zakłady naukowe winniśmy duchowi katolickiéj religii. Jéj ponajwiększéj części chwalebną wytrwałością i usiłowaniem stanęły dawne świątynie nauk — a czas, jak widzimy, nadał im zadziwiający postęp.— Taka przeto religia mogłażby kiedy sprzyjać ciemnocie, jak ją niekiedy obwiniać nie wzdryga się przewrotność?

13.

Nie jeden Plutarch z wolnością wytyka zgorszenia, jakich rodzice dopuszczać się zwykli w obec swych dzieci. Czynią to inni starożytni pisarze.

Oto są Kwintyliana wyrazy:

> Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus. Infantiam statim deliciis solvimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit. Quid non concupiscet cum adoleverit, qui in cunis purpureis vagierit? In lecticis crescunt: si terram pedibus attigerint, a manibus utrinque sustinentium pendent. Gaudemus, si quid licentius dixerint, risu et osculo excipimus verba ingenuis indigna. Nec mirum videri debet: nos docuimus, ex nobis audierunt. Omne convivium obscoenis canticis strepit. Fit ex his con-

http://rcin.org.pl

suetudo, deinde natura. Discunt haec miseri, antequam sciant esse. *Quintil.* 1. 1. *c.* 3.

Cycero karcąc z tego względu Werresa tak się do odzywa.

Tunc, cum te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem filium ducebas? ut etiam si natura puerum a paternis vitiis abduceret, consuetudo tamen et disciplina dissimilem tui esse non sineret. Quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui nullum unquam patris pudicum neque sobrium convivium viderit? — Qui adulta aetate per triennium inter impudicas mulieres et intemperantes viros in epulis quotidianis versatus sit: nihil unquam a patre audierit, quo pudentior aut melior esset. Quibus in rebus non solum filio, sed etiam reipublicae fecisti injuriam. Susceperas enim filios non solum tibi, sed etiam patriae, qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicae esse possent. Eos instituere atque erudire debuisti, ad majorum instituta et ad civitatis nostrae disciplinam, non ad tua flagitia atque ad tuas turpitudines. Esset ex inerti atque impuro et improperante natus et pudens et probus filius. Nunc pro te Verrem alterum substituisti civitati. *Cicer. in Verr.*

Plurima sunt... fama digna sinistra,
Quae monstrant ipsi pueris traduntque parentes.
Sic natura jubet; velocius et citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica.
Juven. 14. *Sat.*

http://rcin.org.pl

Przytoczonych wypisów uwagi czyliby dzisiaj dały się zastosować do niektórych ojców i matek, ich to rozsądkowi zostawić należy.

14.

Przepisy wychowania niniejszém pismem objęte, dotyczą się wyłącznie młodzieży płci męzkiéj, a to z powodu, że przedmiotowi wychowania dzieci płci żeńskiéj, oddzielne pismo poświęcił Plutarch, które niestety czas zniszczył.

http://rcin.org.pl

Spis rzeczy.

Stron.

Przemowa . . . . . 5.
Wstęp . . . . . 7.
Potrzeba wychowania . . . . . 10.
Pokarm niemowląt . . . . . 15.
Przewodnicy młodzieży . . . . . 18.
Wybór nauczycieli . . . . . 20.
Skutki złego wychowania . . . . 23.
Korzyści złego wychowania . . . . 25.
Wymowa . . . . . 28.
Filozofia . . . . . 33.
Gimnastyka . . . . . 37.
Wychowanie ubogiéj młodzieży . . 39.
Szczegółowe zasady wychowania . . 41.
Pamięć . . . . . 44.

http://rcin.org.pl

Mowa dziecinna . . . . . 46.
Obyczaje . . . . . 47.
Dorośli młodzieńce . . . . . 52.
Złe towarzystwo . . . . . 54.
Pochlebstwo . . . . . 56.
Obowiązki rodziców . . . . . 59.
Przypisy . . . . . 65.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-66-53

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

F
23.825

http://rcin.org.pl